บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบ เจตคติของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ การเลือกตัวอย่างประชากรใช้วิธีสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi Stage Random Sampling) กล่าวคือ สุ่มแบบแบ่งชั้นตามสัดส่วน (Proportional Stratified Random Sampling) เพื่อให้ได้โรงเรียนขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ในอัตราส่วนร้อยละ 20 ของจำนวนโรงเรียนแต่ละขนาดของทุกจังหวัด ในเขตการศึกษา 5 ได้ตัวอย่างประชากรโรงเรียนขนาดใหญ่จำนวน 6 โรงเรียน ขนาดกลาง 7 โรงเรียน และขนาดเล็ก 11 โรงเรียน รวมตัวอย่างประชากรโรงเรียนที่สุ่มได้ 24 โรงเรียนจากโรงเรียนทั้งหมด 116 โรงเรียน จากนั้นสุ่มตัวอย่างประชากรจากกลุ่มตัวอย่างประชากรโรงเรียนโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้อัตราส่วน 1:4 ได้ตัวอย่างประชากรที่เป็นครูวิทยาศาสตร์จำนวน 130 คน และครูสาขาอื่นจำนวน 276 คน รวมจำนวนประชากรทั้งสิ้น 406 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบวัดเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า 4 ระดับ ประกอบด้วยข้อความที่แสดงถึงเจตคติเชิงนิมานจำนวน 30 ข้อความ และเจตคติเชิงนิเสธจำนวน 26 ข้อความ รวมทั้งสิ้น 56 ข้อความ โดยแบ่งออกเป็น 5 ด้านดังนี้

1. ด้านการทำให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
2. ด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน
3. ด้านการควบคุมปริมาณประชากร
4. ด้านการปรับปรุงคุณภาพประชากร
5. ด้านการทำให้กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพ

แบบวัดเจตคตินี้ได้ผ่านการตรวจความตรงตามเนื้อหา โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 6 ท่าน และคำนวณค่าความเที่ยงโดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา ได้ค่าความเที่ยง 0.9468 ผู้วิจัยได้นำแบบวัดเจตคติไปใช้กับตัวอย่างประชากร แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้

1. แจกแจงความถี่ และคำนวณหาค่าร้อยละของตัวอย่างประชากรจำแนกตามสถานภาพ

2. คำนวณค่ามัธยมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของคะแนนเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติด้านต่าง ๆ ทั้ง 5 ด้าน

3. เปรียบเทียบความแตกต่างของเจตคติที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่น โดยการทดสอบค่าที

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ดังนี้

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพ

ครูวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่คือร้อยละ 66 เป็นเพศหญิง ร้อยละ 87.69 มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 44.62 ทำการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 69.23 มีจำนวนคาบที่สอนอยู่ในช่วง 16-20 คาบต่อสัปดาห์ ร้อยละ 53.85 มีประสบการณ์ในด้านการสอนอยู่ระหว่าง 5-10 ปี ร้อยละ 50.00 ไม่เคยมีประสบการณ์ในด้านการอบรม สัมมนา การออกค่ายตลอดจนการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของโครงการ หรือชุมนุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 60.00 อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาล สำหรับครูในสาขาอื่นส่วนใหญ่คือร้อยละ 65.22 เป็นเพศหญิง ร้อยละ 81.52 มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 57.25 สอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 56.16 มีจำนวนคาบที่สอนอยู่ในช่วง 16-20 คาบต่อสัปดาห์ ร้อยละ 52.90 มีประสบการณ์ในด้านการสอนระหว่าง 5-10 ปี ร้อยละ 54.35 ไม่มีประสบการณ์ในด้านการอบรม สัมมนา การออกค่าย ตลอดจนการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของโครงการ หรือชุมนุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกัน ร้อยละ 65.94 อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาล

ข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

2.1 ครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นมีเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเชิงนิมานอยู่ในระดับปานกลาง

2.2 เจตคติของครูวิทยาศาสตร์ และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่แตกต่างกัน

2.3 เจตคติของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคม ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ในด้านการทำให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยครูวิทยาศาสตร์มีค่ามัชฌิมเลขคณิตของคะแนนเจตคติในด้านนี้ต่ำกว่าครูสาขาอื่น

2.4 เจตคติของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนไม่แตกต่างกัน

2.5 เจตคติของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ในด้านการควบคุมปริมาณประชากรไม่แตกต่างกัน

2.6 เจตคติของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ในด้านการปรับปรุงคุณภาพของประชากรไม่แตกต่างกัน

2.7 เจตคติของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ในด้านการทำให้กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยครูวิทยาศาสตร์มีค่ามัชฌิมเลขคณิตของคะแนนเจตคติในด้านนี้สูงกว่าครูสาขาอื่น

<u>อภิปรายผลการวิจัย</u>

จากผลการวิจัยที่พบว่าครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นมีเจตคติเชิงนิมานต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และตัวอย่างประชากรทั้ง 2 กลุ่มนี้มีเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการดังนี้ ประการแรกอาจเป็นผลเนื่องจากบทบาทของสื่อมวลชนต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันหน่วยงานและสถาบันที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องเรื่องสิ่งแวดล้อมได้ทำการเผยแพร่ความรู้ ข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยสื่อมวลชนรูปแบบต่าง ๆ กันอย่างแพร่หลาย เพื่อให้ประชาชนทั่วไป

ปัญหา และแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เน ตุน (Nay Htun 2528 : 76) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการโครงการสิ่งแวดล้อมแถบภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิคขององค์การสหประชาชาติ ได้กล่าวถึงบทบาทของสื่อมวลชนไว้ว่า "สื่อมวลชนนั้นมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดการรับรู้ และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและยังมีส่วนช่วยผลักดันให้นโยบายของการพัฒนาต่าง ๆ ดำเนินไปได้" นอกจากนี้แล้วเมื่อพิจารณาจากข้อมูลสถานภาพของตัวอย่างประชากรพบว่า ทั้งครูวิทยาศาสตร์และครูสายอื่นนั้นมีสถานการณ์แวดล้อมที่คล้ายคลึงกันมาก คือส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลและสุขาภิบาลทำให้มีโอกาสที่จะได้รับความรู้ ข่าวสารต่าง ๆ จากหนังสือพิมพ์ วารสาร ฯลฯ ได้เท่าเทียมกัน นอกจากนั้นแล้วทั้งครูวิทยาศาสตร์และครูสายอื่นส่วนใหญ่ยังไม่มีประสบการณ์ในด้านการอบรมสัมมนา การออกค่ายตลอดจนการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของโครงการหรือชุมนุมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกันอีกด้วย ซึ่งอาจเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ครูวิทยาศาสตร์ และครูสายอื่นมีเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามข้อค้นพบที่ว่าเจตคติของครูวิทยาศาสตร์และครูสายอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไม่แตกต่างกันนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ เรย์มอน จี ดีสโพโต (Raymond G. Dispoto 1975 : 4380-A) ซึ่งศึกษาพบว่า "นักศึกษาในระดับปริญญาตรีทั้งกลุ่มวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์โดยทั่วไปมีอารมณ์ ความรู้สึกที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมยิ่งกว่าความรู้ที่เขามีในเรื่องนั้น ๆ ความรู้สึกเป็นห่วงกังวลต่อสิ่งแวดล้อมของทั้ง 2 กลุ่มมีเท่ากัน" และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ยูเมโล แอนโทนี โวซู (Umelo Anthony NwoSu 1983 : 3281-A) ซึ่งกล่าวว่า "การรับรู้เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมของครูวิทยาศาสตร์ และครูสายอื่นไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ" และจากการศึกษางานวิจัยของ เจมส์ เบเคอร์ จอห์นสตัน (James Baker Johnston 1973 : 4911-2A) ผลปรากฏว่า "ครูที่สอนวิทยาศาสตร์และครูที่สอนวิชาอื่นมีความเห็นเหมือนกันว่า ครูควรมีบทบาทในการควบคุมมลภาวะ เพราะครูเป็นผู้ให้ความรู้แก่นักเรียน อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ลิริเจษฎ์ รัตนจรณะ (2523 : จ) ซึ่งศึกษาพบว่า "ครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญในกรุงเทพฯ มีเจตคติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษาอยู่ในระดับเห็นด้วยและผู้สอนที่แตกต่างกันในหมวดวิชาที่สอนมีเจตคติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษาไม่แตกต่างกัน"

เมื่อพิจารณาเจตคติของครูวิทยาศาสตร์ และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเป็นรายด้านพบว่า ครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นมีเจตคติไม่แตกต่างกัน 3 ด้าน กล่าวคือด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน ด้านการปรับปรุงคุณภาพของประชากรและด้านการควบคุมปริมาณประชากร การที่ครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นมีเจตคติในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนและด้านการปรับปรุงคุณภาพของประชากร ไม่แตกต่างกันนั้นอาจเป็นเพราะทั้งครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นต่างมีประสบการณ์ในด้านการสอนมากพอสมควร ทั้งนี้เพราะจากการศึกษาสถานภาพของตัวอย่างประชากรพบว่าครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นส่วนใหญ่คือร้อยละ 53.85 และ 52.90 มีประสบการณ์ในการสอนอยู่ในช่วง 5-10 ปี จึงทำให้มีความตระหนักในหน้าที่ตลอดจนมีความรับผิดชอบในการที่จะต้องเป็นผู้อบรมสั่งสอนและถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกในสังคมที่ตนเองมีบทบาทอยู่

ส่วนเจตคติในด้านการควบคุมประมาณประชากรของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นที่ไม่แตกต่างกันนั้นอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและบุคลากรทางการศึกษามีความรู้ ความเข้าใจเรื่องประชากรศึกษาดีพอสมควร ทั้งนี้เพราะจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรที่ไม่เหมาะสมก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญดีพอสมควร ทั้งนี้เพราะจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรที่ไม่เหมาะสมก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) และฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) จึงกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาไว้เรียกว่า แผนการดำเนินงานด้านประชากรศึกษามาตรการดำเนินงานอันหนึ่งของแผนการนี้คือ การกำหนดหลักสูตรวิชาประชากรศึกษาในการศึกษาทุกระดับเพื่อให้ประชากรได้มีความรู้ เจตคติ ความรับผิดชอบตลอดจนมีความสามารถตัดสินใจ แก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรและผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรด้วยตนเองอย่างมีเหตุผล นอกจากนี้แล้วทางภาครัฐบาลยังได้จัดโครงการเผยแพร่ข่าวสาร และความรู้ด้านประชากรศึกษาโดยอาศัยสื่อมวลชนต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย ระวีวรรณ ประกอบผล และ มาลินี ชุ่มพฤกษ์ (2523 : 2-3) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนในการเผยแพร่ความรู้ทางประชากรในประเทศไทยพบว่า "วิทยุเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุดในการเผยแพร่ความรู้ทางประชากรและการใช้สื่อมวลชนต่าง ๆ

นั้นจะมีผลอย่างมากต่อขั้นในการทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหา และการทำให้เกิดความสนใจของบุคคล" ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงอาจทำให้ครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นมีเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในด้านการควบคุมปริมาณประชากรไม่แตกต่างกัน

ส่วนเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติอีก 2 ด้านคือ ด้านการทำให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และด้านทำให้กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพนั้น ครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นมีเจตคติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยด้านการทำให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น ครูวิทยาศาสตร์มีเจตคติต่ำกว่าครูสาขาอื่น ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากสภาพความเป็นจริงของการปฏิบัติงานในโรงเรียนมัธยมศึกษาในต่างจังหวัดทั่ว ๆ ไปนั้น นอกจากครูผู้สอนจะมีหน้าที่ประจำในด้านการสอนตามเนื้อหาวิชาแล้ว ยังต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทางโรงเรียนและชุมชนต่าง ๆ ร่วมกันจัดขึ้น ได้แก่กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ภายในท้องถิ่น เช่น การขุดลอกคลอง การกำจัดผักตบชวา การรณรงค์เพื่อกำจัดขยะมูลฝอย การพัฒนาวัด ตลอดจนการปลูกต้นไม้ในวันสำคัญต่าง ๆ แต่โดยลักษณะการมอบหมายงานนั้น โรงเรียนจะกำหนดให้ครูอาจารย์ในหมวดวิชาสังคมศึกษา หมวดเกษตรกรรม หมวดพลานามัย หรือครู อาจารย์ในชุมนุมลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด หรือชุมนุมบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ ครูวิทยาศาสตร์จึงมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านั้นน้อยกว่าครูในสาขาอื่นซึ่ง แอล แอล คอช และ อาร์ พี เฟรนช์ (L.L. Coch and R.P. French 1948 : 512-513) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีการมีส่วนร่วม พบว่า

> การได้มีส่วนร่วม (Participation) ในการช่วยแก้ปัญหาบางอย่าง ทำให้บุคคลที่มีส่วนร่วมนั้นเกิดความรู้สึกพอใจต่อวิธีการแก้ปัญหานั้น เพราะบุคคลนั้นมีความรู้สึกว่าตนเองได้ลงทุน ในการให้ความคิดเห็น ได้ตัดสินใจ และอุทิศพลังงานทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการแก้ปัญหานั้น ๆ ซึ่งขบวนการเหล่านี้มีผลทำให้บุคคลนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเอง

จากเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงอาจส่งผลให้ครูวิทยาศาสตร์มีเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติในด้านการทำให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าครูในสาขาอื่นได้

สำหรับเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติในด้านการทำให้กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพ ซึ่งครูวิทยาศาสตร์มีเจตคติแตกต่างจากครูสาขาอื่นนั้นอาจเป็นเพราะครูวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญต่อกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ โดยจะยึดถือและปฏิบัติตามอย่างมีเหตุผล ดังนั้นเมื่อมีหลักการหรือกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ ได้แก่กฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ อยู่แล้ว ครูวิทยาศาสตร์จึงมีความรู้สึกว่าบุคคลต่าง ๆ ย่อมสมควรจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่มีอยู่อย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุนี้จึงอาจทำให้ครูวิทยาศาสตร์มีเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านการทำให้กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพเข้มงวดมานอยู่ในระดับสูงกว่าครูสาขาอื่น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการศึกษาเจตคติของครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นที่มีต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ พบว่าทั้งครูวิทยาศาสตร์และครูสาขาอื่นมีเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเข้มงวดมานในระดับปานกลาง ควรจะได้มีการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้บรรดาครู-อาจารย์ทุกระดับการศึกษามีเจตคติต่อการใช้มาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเข้มงวดมานในระดับสูงยิ่งขึ้น ซึ่งอาจจัดทำได้โดยวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1. กระทรวงศึกษาธิการควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติขึ้นในสถาบันผลิตครู เพื่อเป็นแบบอย่างในการเผยแพร่ และให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติแก่นักศึกษาก่อน เพื่อที่จะได้นำไปจัดตั้งในโรงเรียนต่าง ๆ ต่อไป หลังจากที่จบการศึกษาแล้ว

2. ศึกษานิเทศก์ และผู้บริหารโรงเรียน ควรจัดให้มีการประชุม อบรม สัมมนาเกี่ยวกับสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของชุมชน แก่บรรดาครู-อาจารย์ทั้งระดับหัวหน้าฝ่ายวิชาการ และอาจารย์ผู้สอน โดยเน้นให้เกิดบทบาท และความรับผิดชอบในการที่จะถ่ายทอดไปยังระดับผู้เรียน เพื่อให้เกิดความสำนึกว่าสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเรื่องที่ทุกคนควรรับผิดชอบร่วมกัน และเพื่อให้ครูผู้สอนสามารถเชื่อมโยงความรู้ในทางทฤษฎีกับสภาพแวดล้อมรอบตัวได้ดียิ่งขึ้น

3. สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงและมีความพร้อมมากอยู่แล้ว ควรเป็นองค์กรประสานงานเกี่ยวกับข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมกับบรรดาสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ โดยจัดส่งเอกสาร วารสาร หนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจัดพิมพ์จดหมายข่าวสิ่งแวดล้อม หรือแนะนำรายชื่อเอกสาร สิ่งพิมพ์ สไลด์ ภาพยนตร์ ฯลฯ ที่สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติผลิตขึ้นแจกจ่ายไปยังอาจารย์ผู้สอน และห้องสมุดของสถานศึกษาต่าง ๆ อย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการสอนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในด้านของการปฏิบัติในระดับมัธยมศึกษา

2. ควรศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งมีอิทธิพลทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่จะสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติได้มากที่สุด เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการวางแผนในการพัฒนา และจัดระบบสิ่งแวดล้อมศึกษาได้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย